
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 614.8:631.3

Ю. І. Коновалов, к.е.н., доцент

**ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ –
РЕЗЕРВ ЗБІЛЬШЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА**

Анотація. Розглядаються рівень і динаміка професійної захворюваності серед працюючих у сільському господарстві України за десять років, виявлені основні тенденції цього явища. Хоча абсолютна кількість зареєстрованих нових випадків професійних захворювань за десять років зменшилась більше, ніж у два рази, у розрахунку на 100 тис. працюючих цей показник зріс на 30 %. Основна причина цього полягає у значному зменшенні кількості зайнятих у сільському господарстві за період, що розглядається, в погіршенні якості обліку профзахворювань та стану охорони праці. У статті наводяться необхідні заходи щодо поліпшення ситуації.

Ключові слова: сільськогосподарські робітники, професійна захворюваність, скорочення сільськогосподарського сектора, облік, деградація.

Ю. И. Коновалов, к.э.н., доцент

**СНИЖЕНИЕ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ –
РЕЗЕРВ УВЕЛИЧЕНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНСКОГО СЕЛА**

Аннотация. Рассмотрены уровень и динамика профессиональной заболеваемости работников сельского хозяйства Украины, выявлены основные тенденции этого явления. Хотя абсолютное количество зарегистрированных новых случаев профзаболеваний за десять лет уменьшилось более чем в два раза, в расчете на 100 тыс. работающих этот показатель возрос на 30 %. Основная причина этого заключается в значительном сокращении количества занятых в сельском хозяйстве в рассматриваемый период, в ухудшении качества учета профзаболеваний и состояния охраны труда. В статье приводятся необходимые меры для улучшения ситуации.

Ключевые слова: сельскохозяйственные рабочие, профессиональная заболеваемость, сокращение сельскохозяйственного сектора, учет, деградация.

Yu. I. Konovalov, candidate of technical sciences, associate professor

**THE REDUCTION OF OCCUPATIONAL MORBIDITY LEVEL –
THE RESERVE OF UKRAINIAN VILLAGE LABOUR POTENTIAL INCREASE**

Abstract. The level and dynamics of Ukrainian agricultural workers occupational morbidity are considered. Main trends of this phenomenon are revealed. Though the absolute quantity of the new registered occupational morbid events reduced more than twice, this index increased at 30 % per 100 000 workers during the last 10 years. It was caused by the considerable reduction of the number of people employed in the agricultural sector in the researched period; by the degradation of occupational morbidity records and the state of labour protection. Some necessary measures to improve the situation are suggested.

Keywords: agricultural workers, occupational morbidity, reduction, agricultural sector, records, degradation.

Постановка проблеми. Сільське господарство України є стратегічною галуззю національної економіки. Частка сільського населення в Україні складає 31,5 %, але вже протягом багатьох років відбувається зниження соціально-трудоного потенціалу українського села. Це виявляється у постійному зменшенні сільського населення, скороченні кількості зайнятих у сільськогосподарському виробництві, погіршенні стану загального та професійного здоров'я працюючих [4; с. 14]. Результатом є втрати робочого часу через непрацездатність внаслідок професійних захворювань, відтік молоді з села в пошуку більш прийнятних умов праці, погіршення вікової структури працездатного населення.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Актуальність дослідження. Якщо не вжити термінових заходів із поліпшення стану професійного здоров'я працюючих у сільському господарстві, процеси погіршення трудового потенціалу Українського села можуть набрати незворотного характеру.

Для того, щоб розробляти ефективні заходи для поліпшення ситуації, необхідний об'єктивний аналіз стану та динаміки професійної захворюваності, визначення головних причин цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умовам праці та класифікації професійних захворювань сільського населення присвячені роботи Ю. Кундієва [3] та А. Нагорної [3]. Стан і причини профзахворюваності в сільському господарстві України вивчали Д. Тімошина [8], А. Басанець [8], В. Родіонова [7], С. Риженко [7]. Вплив незадовільного стану охорони праці на рівень професійної захворюваності зайнятих в аграрному секторі досліджував І. М. Подобед [5].

На наш погляд, у роботах названих авторів недостатньо застосовується комплексний підхід до вирішення проблеми, яка розглядається або з точки зору професійних медиків-профпатологів (фахівці Міністерства охорони здоров'я України, Інституту медицини праці АМН України), або з позицій організації охорони праці (науковці Національного науково-дослідницького інституту охорони праці, спеціалісти Держкомітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держпромгірнагляд)). Спеціалісти названих відомств та організацій користуються навіть різною статистикою, яку не завжди можна зіставляти. МОЗ наводить дані для сільського господарства, а Держпромгірнагляд веде статистику в агропромисловому комплексі (АПК), до якого, крім сільського господарства, зараховує лісництво, рибництво, харчову промисловість і переробку сільськогосподарських продуктів. Недостатньо уваги, на наш погляд, приділено економічному стимулюванню роботодавців до контролю за станом умов праці та їхнього постійного поліпшення.

Завданням даного дослідження було розглянути стан та динаміку професійної захворюваності працівників сільського господарства України та пов'язаних з ним галузей (де зайняті, переважно, жителі сільської місцевості). Важливо було порівняти їх з такими показниками по Україні в цілому, а також запропонувати заходи щодо зниження рівня цих показників.

Виклад основного матеріалу. Держпромгірнаглядом України використовуються та публікуються статистичні дані щодо виробничого травматизму та професійної захворюваності працівників АПК в цілому, включно із зайнятими на підприємствах харчової промисловості. Більшість же підприємств харчової промисловості розташовано в містах. Умови проживання та роботи, охорони здоров'я їхніх працівників (а, отже, і проблеми охорони праці) значно відрізняються від сільськогосподарських. Оскільки нашим завданням є дослідження стану профзахворюваності сільського населення, ми наводимо і аналізуємо статистику професійних захворювань, які стосуються працівників сільського, лісового та рибного господарства (без харчової промисловості).

Слід зважати й на те, що держави-члени міжнародної організації праці (МОП) також подають інформацію про наявні в них нещасні випадки та стан охорони праці за трьома економічними секторами:

- сільське господарство/рибальство/лісництво;
- промислове виробництво та будівництво;
- сфера обслуговування.

У таблиці 1 наведені дані щодо офіційно зареєстрованих випадків профзахворювань у сільському господарстві, які показують зміну цих показників за десятирічний період.

Таблиця 1

Стан виробничого травматизму в Україні та в сільському господарстві України
(за даними форми 4-ЗТ)

№ з/п	Показники	Роки		
		2000	2005	2010
1	Кількість найманих працівників в Україні тис. осіб.	16044	14005,3	12948,5
2	Кількість найманих працівників у сільському господарстві тис. осіб.	2785,7	1437,3	905,9
3	Кількість випадків профзахворювань в Україні	2583	5962	6700
4	Кількість випадків профзахворювань у сільському господарстві	70	62	33
5	Кількість випадків профзахворювань в Україні на 100 тис. працюючих	16,1	42,5	51,7
6	Кількість випадків профзахворювань у сільському господарстві на 100 тис. працюючих	2,5	4,3	3,6

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Аналогічні дані по Україні в цілому дозволяють бачити, як виглядає сільське господарство на загальному тлі. Так, за даними таблиці 1 побудовано діаграму «Динаміка випадків професійної захворюваності в Україні та в сільському господарстві України за період з 2000 по 2009 рік» (рис. 1).

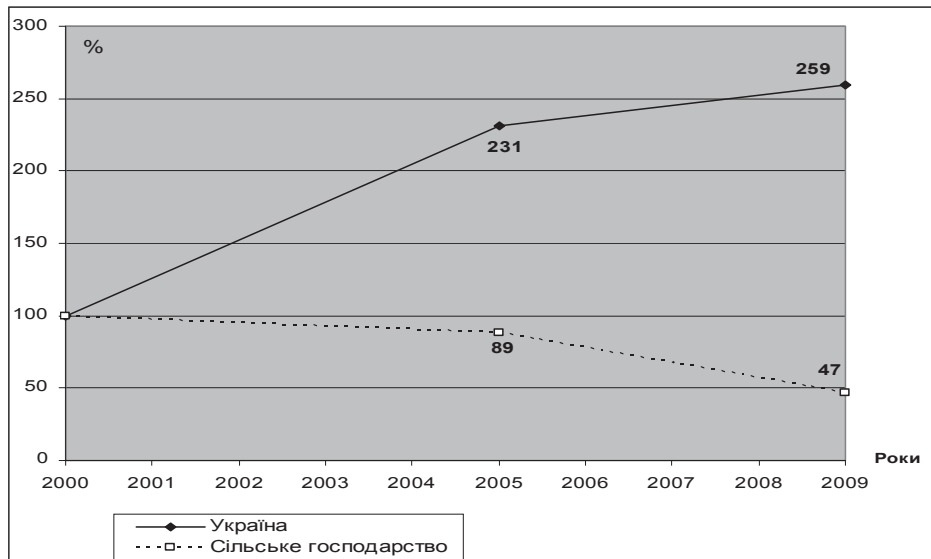

Рис. 1. Динаміка професійної захворюваності в Україні та сільському господарстві України за період 2000-2009 рр., %

Як бачимо, абсолютна кількість зареєстрованих випадків професійних захворювань у сільському господарстві має постійну тенденцію до суттєвого зниження (у 2009 р. – 47 % від їхньої кількості у 2000 р.). Особливо вражають такі успіхи в порівнянні із таким же постійним погіршенням ситуації по Україні в цілому (у 2009 р. – 259 % від кількості у 2000 р.). У той же час необхідно зважати на те, що абсолютні цифри випадків профзахворювань у сільському господарстві не відображують реальний стан, бо за період, що розглядається, значно скоротилась чисельність зайнятих у галузі. Як видно з таблиці, у 2009 р. вона складала менше третини зайнятих у 2000 р. В Україні в цілому зменшення за той же період становило «лише» 19,3 %. Виходячи з цього, важливо розглядати питомі показники профзахворюваності в розрахунку на 100 тис. зайнятих працівників (рис. 2).

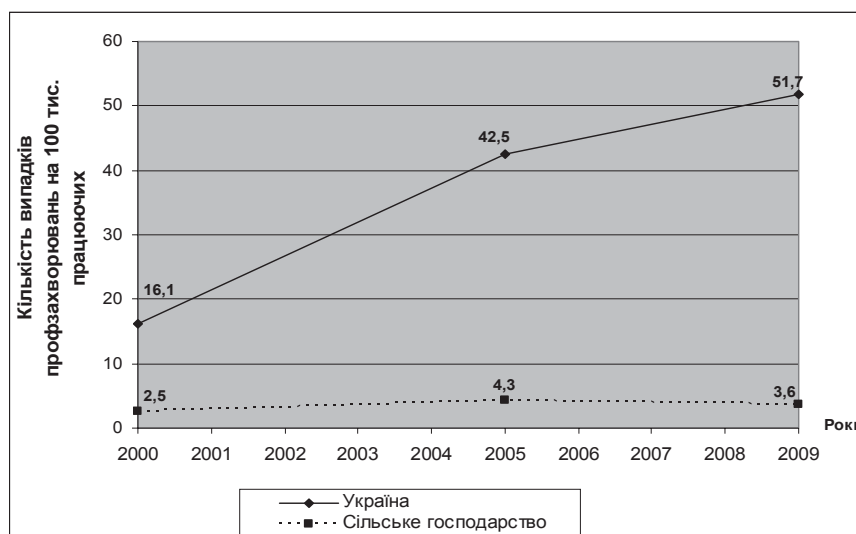

Рис. 2. Динаміка кількості випадків професійних захворювань на 100 тис. працюючих в Україні та сільському господарстві України за період 2000-2009 рр.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Як видно з діаграми, на відміну від абсолютної кількості зареєстрованих випадків, рівень профзахворюваності на 100 тис. працівників, зайнятих в сільському господарстві, підвищився за десять років (у 2009 р. він перевищував рівень 2000 р. на 44 %). На нашу думку, реальна ситуація набагато гірша. Велика кількість працівників у сільському господарстві України (8,3 % облікової чисельності) працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, і з 2005 по 2009 рр. ця частка скоротилась лише на 0,4 % [6; с. 304]. Зношеність основних фондів спричиняє підвищений рівень шуму і запиленості на робочих місцях, де їх не повинно бути згідно з технічними характеристиками обладнання. Занепад підприємств, які надавали господарствам послуги з агрохімії, призводять до зберігання та використання добрив і отрутохімікатів власними силами і в неналежних умовах. У той же час атестація робочих місць за умовами праці, яка встановлює фактичний рівень виробничих шкідливостей, обходиться роботодавцям дорого. Крім того, ця процедура вимагає участі спеціалістів, які мають необхідне вимірювальне обладнання і знання відповідних методик. Таким чином, атестація робочих місць у сільській місцевості проводиться далеко не у всіх випадках, коли вона необхідна. За час реформування аграрної сфери умови праці не поліпшились. Зазначимо, що в Україні у 80-і роки в галузевій структурі профзахворюваності сільське господарство посідало 2-3 місце і на його частку припадало до 20 % постраждалих по країні в цілому [2; с. 84]. Ще у 1991 р. у сільському господарстві України було зареєстровано 495 випадків профзахворювань, а у 2009 р. – лише 33. На жаль, на думку більшості дослідників, це свідчить лише про недовиявлення профзахворювань у сільській місцевості, що є результатом руйнування системи медичного обслуговування, у першу чергу, профпатологічного. Крім того, значна кількість потерпілих у сільському господарстві не реєструється через те, що деякі категорії зайнятих (сезонні робітники, разові виконавці, члени сімей фермерів та ін.) не входять до числа найманих працівників, отже, обліку не підлягають і фактично лишаються поза медичним обслуговуванням [7; с. 32]. Низька смертність від професійних захворювань пояснюється тим, що в лікарнях смерть записують як таку, що сталась через поганий стан здоров'я та інші захворювання. У результаті багато випадків захворювань і навіть смерті, якими вони закінчуються, не відносять до професійних, і все це спотворює статистику, а отже, не дає можливості встановлювати справжні причини і розробляти дієві заходи для їхнього усунення. Особливу тривогу викликає використання праці неповнолітніх без належного оформлення і, відповідно, без медичного контролю за їхнім здоров'ям до початку та протягом роботи. Погіршуються умови праці жінок. Порушуються норми гранично допустимих навантажень для жінок при піднятті та переміщенні вантажів. Фактично відсутня система працевлаштування вагітних жінок на роботі з більш легкими і безпечними умовами праці. Більшість жінок продовжує працювати на своїх робочих місцях до декретної відпустки, піддаючи ризику здоров'я і своє, і майбутньої дитини. Слід відзначити і той очевидний факт, що навіть при своєчасному виявленні професійних захворювань сучасний стан медичної допомоги в українському селі не дозволяє надавати необхідні послуги потерпілим під час лікування та реабілітації.

За всіх цих обставин головну роль у дотриманні законодавства з охорони праці повинні відігравати державні контролюючі органи, тобто обласні інспекції Держпромгірнадзора. Вони у сільських районах не укомплектовані спеціалістами, часто не забезпечені транспортом або пальним і не спроможні виконувати свої функції на належному рівні. У результаті впродовж багатьох років головними причинами травматизму і профзахворюваності у сільському господарстві є організаційні. До них відносяться порушення вимог інструкцій з охорони праці, недотримання правил виконання робіт, порушення технології, недоліки під час навчання безпечним прийомом праці, невикористання засобів захисту, відсутність належного контролю з боку посадових осіб тощо.

Окремо слід сказати, що сучасна система соціального страхування потерпілих від нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві не стимулює роботодавців поліпшувати умови праці та стежити за станом здоров'я їхніх найманих працівників. За солідарної системи відшкодувань потерпілим з Фонду соціального страхування роботодавці вважають свій обов'язок виконаним, сплативши внески до Фонду, і не несуть витрат на допомогу потерпілим навіть у випадку встановлення вини роботодавця. Внески до того ж встановлені для сільськогосподарського сектора на рівні бюджетних установ (0,2 % місячного фонду заробітної плати) і зовсім не відповідають ступеню ризику для здоров'я зайнятих цією діяльністю. Було б доцільним підвищувати страхові тарифи понад середні по галузі для роботодавців, помічених у порушеннях, що призводять до погіршення умов праці найманих працівників. Крім того, у разі встановлення вини роботодавця у виявлених випадках профзахворювань і травматизму варто зобов'язати його

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

повністю, або хоча б частково, відшкодувати втрати здоров'я та заробітку потерпілим. За діючого законодавства ці витрати несе Фонд соціального страхування за рахунок платників інших галузей (для деяких видів діяльності передбачені внески, що перевищують 10 % місячного фонду заробітної плати підприємства). Якщо ситуацію не змінити, Фонд соціального страхування може дуже скоро зіткнутись із проблемою дефіциту коштів, яка вже постала перед Державним пенсійним фондом.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Рівень професійної захворюваності в сільському господарстві України в розрахунку на 100 тис. працюючих підвищився протягом останніх десяти років на 44 %.

Система обліку профзахворювань не виконує свого завдання і це негативно позначається на можливостях аналізу причин захворювань. Стан сільської медицини позбавляє хворих належної допомоги під час лікування та реабілітації. Зниження рівня захворюваності можна досягти за рахунок організаційних заходів без надмірних витрат часу та коштів. Витрати на відшкодування потерпілим мусить нести винний роботодавець, що буде стимулювати його до підвищення уваги та відповідальності за стан умов праці та правила безпеки.

Дослідження даної проблеми із використанням підходів автора дозволить розробляти дієві заходи для зниження рівня професійної захворюваності і зупинити зменшення трудового потенціалу українського села.

Важливими напрямками подальших досліджень мають стати вдосконалення обліку профзахворювань та зведення статистичних даних, які готуються різними відомствами на різній методичній основі. Необхідно розробити практичні пропозиції для посилення матеріальної зацікавленості роботодавців у поліпшенні умов праці та стану здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Ершова М. А. Профессиональная заболеваемость в сельском хозяйстве Украины / М. А. Ершова, И. Г. Белашова // Сб. Гигиена труда. – 2000. – Вып. 31. – С. 32-39.
2. Краснюк Е. П. Актуальные вопросы профессиональной патологии и медицинское обслуживание работников сельского хозяйства / Е. П. Краснюк // Гигиена труда. – 1991. – Вып. 27. – С. 83-87.
3. Кундієв Ю. І. Професійне здоров'я в Україні. Епідеміологічний аналіз / Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна. – К. : Авіцена, 2006. – 314 с.
4. Лузан Ю. Я. Сучасний соціально-трудовий потенціал села : проблеми та шляхи їх вирішення / Ю. Я. Лузан // Україна : аспекти праці. – 2009. – № 6. – С. 14-17.
5. Подобєд І. М. Виявлення потенційних небезпек як складова зниження виробничого травматизму та професійних захворювань в АПК / І. М. Подобєд // Проблеми охорони праці в Україні. – 2006. – Вип. 12. – С. 17-23.
6. Праця України 2009 : стат. зб. – К. : Державний комітет статистики, 2010. – 335 с.
7. Родіонова В. В. Моніторинг професійної захворюваності та шляхи збереження здоров'я і працездатності в робітників сільського господарства / В. В. Родіонова, С. А. Риженко, О. І. Іванченко // Український журнал з проблем медицини праці. – 2010. – № 4. – С. 28-34.
8. Тімошина Д. Стан професійної захворюваності в Україні / Тімошина Д., Лубянова І., Басанець А., Харченко Т. // Охорона праці. – 2010. – № 3. – С. 48-53.

Bibliography

1. Yershova M. A. Professionalnaya zaboлеваemost v selskom khozyaystve Ukrainy / M. A. Yershova, I. G. Belashova // Sb. Gigiyena truda. – 2000. – Vyp. 31. – S. 32-39.
2. Krasnyuk Ye. P. Aktualnyye voprosy professionalnoy patologii i meditsinskoye obsluzhivaniye rabotnikov selskogo khozyaystva / Ye. P. Krasnyuk // Gigiyena truda. – 1991. – Vyp. 27. – S. 83-87.
3. Kundiiyev Yu. I. Profesiinnoye zdorovia v Ukraini. Epidemiologichnyi analiz / Yu. I. Kundiiyev, A. M. Nahorna. – K. : Avitsena, 2006. – 314 s.
4. Luzan Yu. Ya. Suchasnyi sotsialno-trudovyi potentsial sela : problemy ta shliakhy yikh vyrishennia / Yu. Ya. Luzan // Ukraina : aspekty pratsi. – 2009. – № 6. – S. 14-17.
5. Podobied I. M. Vyiavlennia potentsiinykh nebezpek yak skladova znyzhennia vyrobnychoho travmatyzmu ta profesiinykh zakhvoriuvan v APK / I. M. Podobied // Problemy okhorony pratsi v Ukraini. – 2006. – Vyp. 12. – S. 17-23.
6. Pratsia Ukrainy 2009 : stat. zb. – K. : Derzhavnyi komitet statystyky, 2010. – 335 s.
7. Rodionova V. V. Monitorynh profesiinnoi zakhvoriuvanosti ta shliakhy zberezhennia zdorovia i pratsezdatsnosti v robitnykiv silskoho hospodarstva / V. V. Rodionova, S. A. Ryzhenko, O. I. Ivanchenko // Ukrainskyi zhurnal z problem medytsyny pratsi. – 2010. – № 4. – S. 28-34.
8. Timoshyna D. Stan profesiinnoi zakhvoriuvanosti v Ukraini / Timoshyna D., Lubianova I., Basanets A., Kharchenko T. // Okhorona pratsi. – 2010. – № 3. – S. 48-53.

Надійшла 08.11.2012